

«ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ:
НОВІ РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ»

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

26 вересня 2023 року

Соціологічна асоціація України
Південноукраїнське відділення САУ
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Кафедра філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»
Факультет психології, політології та соціології
Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Centrul Sociologie și Psihologie Socială al ICJPS
Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova

**«ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ»**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції
26 вересня 2023 року

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

УДК 316+339.94
ББК 60.5+66.4

Рецензенти:

Інна ГОЛУБОВИЧ, докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Денис ЯКОВЛЕВ, доктор політичних наук, професор, декан ФППС Національного університету «Одеська Юридична Академія».

Рекомендовано Вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Протокол № 5 від 30.11.2023 р.

Редакційна колегія:

Відповідальний редактор – **Олена ЛІСЕЄНКО**, д. соц. н., професорка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса), голова Південноукраїнського відділення САУ, Україна.

Члени редколегії:

МОКАНУ Віктор – д. соц. н., директор Центру соціології та соціальної психології Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень Державного університету Молдови, керівник Асоціації соціологів і демографів Республіки Молдова, Республіка Молдова;

БОРІНШТЕЙН Євген – д. філос. н., професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

ПЕТІНОВА Оксана – д. філос. н., професорка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

АТАМАНЮК Зоя – д. філос. н., доцентка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

МОКАНУ Анжела – докторка соціології, науковий співробітник Центру соціології та соціальної психології Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень Державного університету Молдови, Республіка Молдова.

Феномен соціальної консолідації у Центрально-Східній Європі: нові реалії та виклики : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. 26 вересня 2023 року. м. Кишиневу – м. Одеса / за ред. О. В. Лісеєнко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. 93 с.

Матеріали конференції представлені в авторській редакції мовою оригіналу

© Південноукраїнське відділення Соціологічної асоціації України, 2023

© Асоціація соціологів та демографів Республіки Молдова, 2023

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

2. Hvozdetka B., Nikon N., Varha N. Migratory Moods and Temporary Employment of Students of Central and Eastern Europe. *Italian Sociological Review*. 2020. №10 (2). S. 305-326.
3. Hvozdetka, B. East and Central European Students' Financial Self-Sufficiency During Their University Years. *Corvinus journal of sociology and social policy* vol. 13 (2022) 2, 53-78.

Олена КНЯЗЄВА

*кандидатка соціологічних наук, доцентка,
Національний університет «Одеська політехніка», Україна*

ЕФЕКТ «RALLY AROUND THE FLAG»: НАЦІОНАЛЬНИЙ І НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ РІВНІ

Те, що війни можуть спричинити значні коливання громадської думки, було продемонстровано дослідженнями ефекту «згуртування навколо прапора». Ці дослідження показують, як громадськість об'єднується за національними лідерами та інституціями у відповідь на військові конфлікти, що відображає бажання національної єдності перед лицем зовнішньої загрози. Політологи в 1970-х роках назвали стрімке зростання суспільної підтримки ефектом «згуртованості навколо прапора» («rally-round-the-flag»). Суть теорії полягає в тому, що люди, як правило, об'єднуються разом і об'єднуються за свого чинного керівництва, коли відчують загрозу з боку зовнішніх сил. Цей ефект не обмежується конфліктами та війнами. Він також спостерігався під час спалаху пандемії Covid-19. Так, наприклад, рейтинги президента Франції Еммануеля Макрона, прем'єр-міністра Італії Джузеппе Конте, прем'єр-міністра Нідерландів Марка Рютте та прем'єр-міністра Великобританії Бориса Джонсона значно зросли протягом кількох тижнів першої хвилі коронавірусу. Тенденція об'єднуватися перед обличчям зовнішньої загрози принесла користь широкому колу лідерів. Це явище було вперше досліджено політологом Джоном Е. Мюллером і з 1970-х років активно досліджується. У 1960-х роках Річард Нойштадт (1960) і Кеннет Вальц (1967) були першими вченими, які звернули увагу на очевидний зв'язок між популярністю президента та міжнародними подіями. У 1973 році Джон Е. Мюллер розширив цей зв'язок. У книзі «Війна, президенти та громадська думка» (1973) Мюллер висловив ідею ралі-ефекту і був першим, хто операціоналізував цю концепцію [1]. Після того, як Мюллер представив теорію ефекту «згуртованості навколо прапора», вона залишилася невід'ємною частиною літератури, зокрема про громадську думку та зовнішню політику. Американські дослідники Хетерінгтон і Нільсон у статті «Анатомія ралі-ефекту» вказують, що пояснення цього ефекту можна узагальнити за трьома основними школами

[2]. По-перше, «школа патріотизму» постулює, що під час міжнародної кризи громадяни гуртується (об'єднуються) навколо президента який є антропоморфним символом національної єдності [2, с. 37]. Представник «школи патріотизму» Йонг Лі стверджував, що «президент стає центром нації у період кризи, символізуючи національну єдність і владу» [3]. Напроти, представники «школи лідерів громадської думки», які критикували «школу патріотизму», як теоретично необґрунтовану, стверджували, що ралі ефект є результатом відсутності критики з боку членів опозиційних сил. Третє, альтернативне пояснення, стосується народного гніву, припускаючи, що ефект згуртованості підживлюється бажанням відплати [4].

В науковій літературі зазначається, що ефект згуртування може поширюватися як на національному рівні так і наднаціональному [5]. Герінг вважає, що «анексія Криму Росією в 2014 році спричинила зростання європейської ідентичності та підтримки ЄС в Естонії та Латвії, двох країнах, які мають спільний кордон з Росією і в яких, як і в Криму, значна частина російськомовного населення» [5]. Хоча Європейський Союз (ЄС) утримався від прямого втручання в конфлікт, він розширив підтримку України в 2022 році, запровадивши безпрецедентно суворі економічні санкції проти Росії, а також надавши Україні, що зазнала нападу, фінансові ресурси та зброю, а її громадянам – притулок. Більше того, існувала неабияка перспектива поширення конфлікту на інші європейські країни, зокрема, на інші європейські країни, особливо на сусідні країни Балтії та Польщу. Це закономірно викликало великий резонанс по всьому континенту і за його межами, нагадуючи людям про те, що мир в Європі знову знову крихкий. Війна Росії проти України посилила громадську підтримку ЄС, констатує весняний Євробарометр Європейського парламенту 2022 року [6]. Майже дві третини (65%) європейців сприймають членство в ЄС як щось хороше. Це найвищий результат з 2007 року, коли він становив 58%. 52% європейців сьогодні сприймають ЄС позитивно, проти 12% негативно. Більшість громадян сприймають війну в Україні як фундаментальну зміну: 61% європейців не впевнені, що їхнє життя залишиться без змін. Проте 59% європейців вважають пріоритетом захист спільних європейських цінностей, таких як свобода та демократія, навіть якщо це вплине на ціни та вартість життя. Посилення економічних проблем також відображається на політичних пріоритетах, на яких громадяни хочуть зосередити увагу Європейського парламенту: На першому місці згадується боротьба з бідністю та соціальною ізоляцією (38%). Сприйняття війни та її значення для Європейського Союзу також стає помітним у основних цінностях громадян, які вони хочуть, щоб Європейський парламент захищав як питання пріоритету: демократія знову очолює список, збільшившись на шість пунктів порівняно з осінню 2021 (38%, +6 пп).

Розглянемо як змінився рівень довіри до Президента України під дією фактору «війна», а також подивимось, наскільки змінився рівень довіри до окремих політичних інституцій. Українське суспільство протягом останніх десятиліть залишалося одним з найбільш незадоволених і найбільш недовірливих у Європі. Причиною такого становища вчені і практики вважають постійні переструктурування політичного простору в Україні. Кожна політична сила, отримуючи кредит довіри на виборах, намагається узаконити свої ідеї суспільно-політичного розвитку країни, нівелюючи при цьому всі інші [7, с. 709]. Станом на 2019 рік українці мали найнижчий рівень довіри до уряду у світі. За результатами дослідження міжнародної асоціації Gallup, лише 9% громадян країни довіряли владі [8]. У 2022 році відповідно до соціологічного опитування Фондом «Демократичні ініціативи» попри випробування війни довіра українців до державних та соціальних інститутів стрімко зросла. У порівнянні з результатами опитування Фонду «Демократичні ініціативи», отриманими у серпні 2021 року, станом на серпень 2022 року серед українців зріс баланс довіри до всіх державних органів та соціальних інститутів, які були включені в опитування [9].

На думку фахівців, зростання суспільної довіри до Президента свідчить про високий рівень соціальної згуртованості громадян, з одного боку, а з другого боку стрімке зростання рівня довіри Президенту може бути результатом ефекту «згуртованості навколо прапору». Так відомий український соціолог В. Паніотто зазначив, що «ЗМІ також зіграли свою роль у підвищенні його популярності, зокрема «монополізація телебачення». Це означало, продовжив Паніотто, що «телеканали, які критикували діючу владу з проросійських позицій, уже закриті, а ті, які не схвалювали її з [проукраїнських] патріотичних позицій, витіснені в Інтернет. Як наслідок, зараз спостерігається... падіння рейтингів усіх інших політиків» [10].

З метою з'ясування структури довіри до політичних інститутів відомий український дослідник Горбачик А.П. провів факторний аналіз, за результатами якого він трактує політичну довіру як таку, що включає дві компоненти [11, с. 350]. Перша компонента, фактор F1, представляє довіру до тих, хто забезпечує економічне та соціальне життя в країні – парламент, уряд, прем'єр-міністр, поліція, місцева влада і частково Президент країни – фактор «довіра до цивільних» (табл. 1). Друга компонента, фактор F2 – представляє довіру до тих, хто безпосередньо веде збройну боротьбу з ворогом – армія, національна гвардія, Президент і частково прем'єр-міністр та уряд. Він назвав цей фактор «довіра до військових» і звернув увагу на те, що прем'єр-міністр та уряд більшою мірою асоціюються з *цивільними*, тоді як Президент більшою мірою асоціюється саме зі *збройною боротьбою*, тобто сприймається більшою мірою саме як Верховний головнокомандувач.

Таблиця 1

Матриця факторних навантажень двофакторного рішення для восьми змінних політичної довіри

(Джерело: [10])

Довіра до ...	F1	F2
... Верховної Ради	0.768	
... уряду	0.744	0.326
... прем'єр-міністра	0.652	0.403
... національної поліції	0.652	
... місцевої влади	0.632	
... армії		0.821
... національної гвардії		0.710
... Президента В. Зеленського	0.366	0.654
частка поясненої дисперсії	32%	25%

Таким чином, ми можемо констатувати, що під дією фактору «війна» довіра до Президента зросла, а значить має місце ралі ефект. При цьому стабільність такого рівня довіри, породженого ралі-ефектом, навряд чи є високою. Зміни є можливими залежно від розвитку подій на фронтах, часу ведення боїв на території країни, стану економічної ситуації, висвітлення воєнних дій у ЗМІ, активності опозиції тощо. В будь-якому випадку теорія rally around the flag видається найбільш придатною для розв'язання окремого й певного завдання - оцінки впливу міжнародних конфліктів і криз на рейтинг національного лідера.

Література:

1. Mueller J.E. 1973. War, Presidents and Public Opinion. N.Y.: John Wiley & Sons Inc. 326 p.
2. Hetherington, M., & Nelson, M. (2003). Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. PS: Political Science & Politics, 36(1), 37-42. doi:10.1017/S1049096503001665
3. Lee, Jong R. 1977. "Rallying Around the Flag: Foreign Policy Events and Presidential Popularity." *Presidential Studies Quarterly* 7: 252-256.
4. Lambert, A. J., Laura D. Scherer, John Paul Schott, Kristina R. Olson, Rick K. Andrews, Thomas C. O'Brien, and Alison R Zisser. 2010. "Rally Effects, Threat, and Attitude Change: An Integrative Approach to Understanding the Role of Emotion." *Journal of Personality and Social Psychology* 98: 886-903.
5. Gehring, K (2022b), "Can External Threats Foster a European Union Identity? Evidence from Russia's Invasion of Ukraine", *The Economic Journal* 132(644): 1489-1516.
6. EP Spring 2022 Survey: Rallying around the European flag - Democracy as anchor point in times of crisis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2792>
7. Palagnyuk, Y. (2021). Соціальна довіра до органів публічної влади як фактор розвитку громадянського суспільства. *Публічне управління та регіональний розвиток*, (13), 699-725. <https://doi.org/10.34132/pard2021.13.07>

8. Губар О. В Україні найнижчий в світі рівень довіри до влади. *Deutsche Welle*. 21.03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [:https://www.dw.com/uk/в-україні-найнижчий-у-світі-рівень-довіри-до-влади-дослідження/a-48008771](https://www.dw.com/uk/в-україні-найнижчий-у-світі-рівень-довіри-до-влади-дослідження/a-48008771)
9. Довіра до держави: як зберегти національну єдність заради перемоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/dovira-do-derzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>
10. Панченко Ю. Рейтинги Зеленського різко зросли на тлі війни. *IWPR*[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iwpr.net/global-voices/zelenskys-approval-ratings-soar-amid-war>
11. Горбачик А.П. Війна як фактор зміни структури та рівня довіри // Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

Олена ПРИХОДЬКО

*кандидатка соціологічних наук,
Криворізький державний педагогічний університет, Україна*

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УКРАЇНЦІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Соціальна, фінансова, психологічна та юридична підтримка українських громадян, які перебувають у країнах Європи вкрай важлива задля їх адаптації та реінтеграції у нові умови проживання. Адже повномасштабне вторгнення росії призвело до безпрецедентних наслідків, у тому числу соціальних, які призвели до масштабної хвилі міграції.

За інформацією Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, від початку війни за кордон виїхали понад 6,2 млн українців. Європейська комісія зазначає, що станом на початок серпня 2023 року в ЄС перебувають трохи більше ніж 4 мільйони людей. Проте точна кількість українців, які стали біженцями наразі невідома. За даними Міністерства закордонних справ на кінець червня 2023р. понад 8 млн українців перебували за межами держави, що фактично становить понад 20% від усього населення України. З них у Європі – близько 6 млн українців [1; 4].

Усі країни, де перебувають українські громадяни, оголосили про продовження дії програм з підтримки біженців у 2023 році. Ця підтримка включає всі аспекти правової допомоги та допомоги з працевлаштування.

Основним джерелом інституту прав біженців є міжнародні договори у формі конвенцій та угод, які регулюють статус біженців; містять конкретні положення, що визначають їх статус. Проте у вирішенні проблем українських громадян важливу роль покликане відігравати національне законодавство держав, в яких вони перебувають. Наразі існує три способи легального перебування українців на території держав ЄС: в статусі туриста; шляхом